
Maurice Heemels

**BIJ HET AFSCHEID VAN EEN DAME.
DE ROERMONDSE SINT
ELISABETHVERENIGING IN 1909**

Abstract

At the farewell of a lady. The Roermond women's charity of Saint-Elisabeth by 1909

In the Low Countries, poor relief was primarily the responsibility of private organisations until the early twentieth century. One out of many was the Roermond 'Sint Elisabethvereniging', a Roman Catholic women's charity that tried to help the urban poor in times of unemployment, illness, old age and financial worries. By 1909 the work of the Sint Elisabethvereniging was done by fifteen women. Being part of the Roermond elite, many of these ladies were related to one another. Only four of them were married, and their husbands, like the fathers and brothers of the other ladies, were almost exclusively working as legal experts (lawyers, judges and notaries). The ladies lived near to each other in the better neighbourhoods of the city. It was almost impossible for outsiders to become a member of this rather exclusive group of ladies.

Charity provided them with a means of fulfilling their Christian duties and confirming their social status. Furthermore the work gave them the opportunity to meet other women at a time when women of the higher social classes were expected to stay at home. For most of the ladies their membership of the Roermond Sint Elisabethvereniging was also 'an escape from loneliness'.

Een foto als aanleiding voor een artikel...

Dit artikel beschrijft de Roermondse Sint Elisabethvereniging anno 1909. Het heeft niet tot doel haar volledige bestaansperiode (1852/1877-1980) te beschrijven. Het is veeleer een momentopname die beoogt de samenstelling en werkzaamheden van het gezelschap rond dat jaar weer te geven. De vereniging wordt daarbij geschetst tegen de achtergrond van de eind negentiende-, begin twintigste-eeuwse Nederlandse samenleving. Een samenleving waarin zorg voor armen in de praktijk vooral een taak was van particuliere liefdadigheidsinstellingen en vrouwen uit de gegoede burgerij weinig bezigheden buitenshuis hadden.

Onderstaande foto van de 'Damesvereniging van de H. Elisabeth' behoort tot de collectie van het Gemeentearchief Roermond en inspireerde de auteur

Bestuur en leden van de Roermondse 'Damesvereniging van de H. Elisabeth', zeer waarschijnlijk in 1909.

Collectie Gemeentearchief Roermond.

tot nader onderzoek.¹ Ze werd genomen in het jaar 1909, bij gelegenheid van het afscheid van een van de leden van de vereniging, Maria Wijers-Smeets. De exacte datum waarop en de locatie waar de foto werd genomen zijn niet bekend, maar we weten dat Maria Weijers-Smeets in oktober van dat jaar naar Leiden vertrok.² Daar begon haar zoon René na het behalen van zijn gymnasiumdiploma en een jaar filosofie aan het internaat in Rolduc onder het toezien van zijn dominante moeder aan een studie rechten. René Wijers zou later naam maken als president van het Gerechtshof in Den Bosch en als minister van Justitie.³

- 1 De foto werd eerder opgenomen in het proefschrift van de auteur 'Op den akker des doods, waar allen gelijk worden'. *Begraafcultuur in Roermond 1870-1940* (Hilversum 2016) 98. In 2011 sierde ze het omslag van het SHCL-jaarboek. Voordien werd ze gepubliceerd in J. van Hövell tot Westerflieer, *Roermond in oude ansichten* (zesde druk, Zaltbommel 1987) 86. De Roermondse gemeentearchivaris Hans van Hövell achterhaalde de namen van de afgebeelde dames.
- 2 Bevolkingsregister Roermond 1900-1915, inv.nr. 3873, folio 140.
- 3 <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/b/bwn5/wijers>.

Armenzorg in Nederland en Roermond

In de Lage Landen was armenzorg eeuwenlang de verantwoordelijkheid van particuliere instellingen. De kerken hadden daarbij een leidende rol. Tijdens de Bataafse Republiek werd in het jaar 1800 een eerste poging ondernomen om te komen tot een armenwet met een sturende rol voor de nationale overheid. Dat mislukte. Na afloop van de Franse overheersing keerde men in feite terug naar de oude situatie waarin kerkgenootschappen werden erkend als organisaties die voor hun ‘eigen’ armen dienden te zorgen. Toch werden bij besluit van 31 december 1814 in steden met meer dan 3.000 inwoners zogenaamde ‘Kollegies van Regenten over de Armen’ opgericht, waardoor naast de kerkelijke en particuliere instellingen die zich met armenzorg bezighielden nu ook een burgerlijk orgaan – dat in nauw contact stond met het gemeentebestuur als plaatselijke overheid – zich begaf op het terrein van de armenzorg. In de praktijk zorgde het ‘Kollegie’ – na 1854 ‘Burgerlijk Armbestuur’ genoemd – voor de aspecten van armenzorg die niet door de kerkelijke of particuliere organisaties werden geregeld.⁴ In Roermond was vanaf 1 januari 1824 zo’n plaatselijk ‘Kollegie’ actief onder de naam ‘Bureau van Weldadigheid’.⁵

Ook twee volgende pogingen in 1854 (Armenwet) en 1912 (Nieuwe Armenwet) om de armenzorg onder de verantwoordelijkheid van de staat te brengen, mislukten. Hoewel in de loop van de negentiende eeuw pijnlijk duidelijk werd dat de kerkelijke armenzorg in toenemende mate tekortschoot, liep het streven naar een door de staat geregelde armenzorg telkens stuk op kerkelijk verzet. Kerken werd, niet geheel onterecht, verweten dat ze niet alleen aan armenzorg deden uit humanitaire overwegingen, maar ook om controle uit te kunnen oefenen over arme parochianen. Voor katholieke en protestantse weldoeners was het helpen van de arme medegelovige een belangrijke manier om hun christelijke plichten te vervullen en (zo) de eigen ziel te redden. De wet van 1912 vergrootte weliswaar de invloed van gemeentelijke overheden op armenzorg, maar kerkelijke en particuliere instanties hielden ook na 1912 voorrang bij het verlenen van die zorg. Belangrijker voor de verbetering van armenzorg waren de sociale wetten die vanaf ongeveer 1900 in Nederland werden ingevoerd. Pas vanaf 1965 echter zouden gemeentelijke sociale diensten andere instanties bij hulp aan armen naar de marge verdringen.⁶

4 F. Roebroeks en J. Luijten, *Inventaris van de archieven van de burgerlijke instellingen van weldadigheid te Maastricht 1796-1964*. Inventarisreeks 7 (Maastricht 1993) 7-11.

5 H. Lucas, ‘Het Bureau van Weldadigheid te Roermond 1824-1854’, *Spiegel van Roermond* 1 (1993) 83-84.

6 H. van Leeuwen en M. van Leeuwen, ‘Church, state and citizen. Charity in the Netherlands from the Dutch Republic tot the welfare state’, in: L. van Molle (ed.), *Charity and social welfare. The dynamics of religious reform in Northern Europe IV, 1780-1920* (Leuven 2017) 123-146.

De Roermondse Sint Elisabethvereniging moet een niet te verwaarlozen druppel op de gloeiende plaat van armoede zijn geweest. Samen met de Sint Vincentiusvereniging en een aantal andere instellingen voor armenzorg lenigde zij de armoede onder de grotendeels katholieke bevolking van de stad.⁷ En dat was nodig. De stad beleefde in de tweede helft van de negentiende eeuw een industriële neergang die pas na de eeuwwisseling overging in een moeizaam herstel.⁸ Bovendien was er in de periode tussen circa 1850 en 1950 sprake van ‘een grote groep structureel werkloze armen’.⁹ De gemeentelijke instelling voor armenzorg, het Burgerlijk Armbestuur kampte aan het begin van de twintigste eeuw met een vrijwel voortdurend gebrek aan middelen. De gemeentelijke en particuliere instellingen maakten elkaar verwijten over gebrek aan samenwerking. In de gemeenteraad was de moeizame samenwerking tussen de verschillende instellingen voor armenzorg in 1908 en 1909 meermaals onderwerp van discussie. Door betere samenwerking zou voorkomen moeten worden dat ‘de een twee of drie maal en de ander niet zoude worden bedeed’.¹⁰ De discussies leidden tot een wanhopige maar duidelijke aansporing door de gemeenteraad aan het adres van de betrokken partijen: ‘Allons, Heeren, een beetje meer samenwerking, als ’t U blijft, denkt er om, het is voor de armen!’ Of de adressering ‘heeren’ hier heel bewust gekozen werd, is niet duidelijk, maar volgens de gemeenteraad was het vooral de katholieke Sint Vincentiusvereniging die weigerde gegevens over bedeeden te verstrekken aan het Burgerlijk Armbestuur. De raad vroeg zich af waarom de uitgaven van de Sint Vincentiusvereniging elk jaar daalden, terwijl ‘de armoede toch niet is verminderd, getuige de steeds toenemende uitgaven van de Algemeene Armen (lees: Burgerlijk Armbestuur, MH)’. Het moge duidelijk zijn dat er tussen met name de gemeenteraad en het Burgerlijk Armbestuur enerzijds en de Sint Vincentiusvereniging anderzijds sprake was van enig wantrouwen en irritatie. De burgemeester liet in 1909 zelfs

7 Naast de Sint Vincentiusvereniging en de Sint Elisabethvereniging waren in Roermond in 1909 de volgende instellingen voor armenzorg actief: het Burgerlijk Armbestuur, het Rooms-Katholiek Godshuis, het Louisahuis, het R.K. Parochiaal Armbestuur en het Armbestuur of de Diaconie van de Nederduitsch hervormde Gemeente. Zie *Verslag van den toestand der Gemeente Roermond over het jaar 1909* (Roermond 1910) 66-73.

8 P. Nissen en H. van der Bruggen, *Roermond. Biografie van een stad en haar bewoners* (Hilversum 2014) 399-406. De nijverheid in de stad werd tussen 1866 en 1930 relatief veel kleiner en raakte bovendien versnipperd.

9 Nissen en Van der Bruggen, *Roermond*, 481.

10 In 1909 richtte de gemeente Roermond – in navolging van andere steden – een Bureau van Armenzorg op, een samenwerkingsverband tussen de verschillende charitatieve instellingen in Roermond, niet in de laatste plaats bedoeld om de werkzaamheden onderling te coördineren en misbruik van armenzorg te voorkomen. Zie: San Loven-Van Esser, ‘De Vincentiusvereniging in Roermond, 1859-2003. Deel 1: De St. Christoffelconferentie, 1859-1924’, *Spiegel van Roermond* 12 (2004) 162 en GAR, afdeling IV nummer 43: ‘Archief van de conferentie van de H. Christophorus der Sint Vincentiusvereniging 1859-1962’, inv.nr. 15: ‘Notulen van de vergaderingen der conferentie 1905 december 29 - 1911 april 14’, notulen vergadering van 12 maart 1909.

proces-verbaal opmaken tegen de Sint Vincentiusvereniging, het Parochiaal Armbestuur en de Diakonie ‘wegens het niet voor of op 15 februari verstrekken van de lijsten der bedeelden waartoe ze volgens de wet verplicht zijn’.¹¹ De dames van de Sint Elisabethvereniging werden door de gemeenteraad niet aangesproken.¹² Toch blijkt uit het archief van het Burgerlijk Armbestuur dat zowel de Sint Vincentiusvereniging als de Sint Elisabethvereniging in de jaren 1908, 1909 en 1910 regelmatig voldeden aan het verzoek van het Burgerlijk Armbestuur om aan te geven of bepaalde personen onderstand van hen hadden ontvangen. De kennelijke wreveld tussen met name de gemeenteraad en het Burgerlijk Armbestuur enerzijds en de Sint Vincentiusvereniging anderzijds zal mogelijkerwijs meer zijn voortgekomen uit twijfels over de correctheid van de gedane opgaven dan uit het niet altijd tijdig voldoen door de laatste aan het verzoek tot opgave. De gemeenteraad lijkt van mening te zijn geweest dat de Sint Vincentiusvereniging haar bedeelden te zeer van de gemeentelijke wal, dan wel van beide walletjes liet eten.¹³

Bourgeoises rond 1900

Aan het begin van de twintigste eeuw werden in Nederland de eerste resultaten zichtbaar van een streven naar vrouwenemancipatie dat vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw geleidelijk luider geuit was. Zo werd in 1907 wettelijk vastgelegd dat getrouwde vrouwen zelfstandig een arbeidscontract mochten sluiten, een belangrijke ‘aanslag’ op de sinds 1838 volgens het Nederlandse huwelijksrecht geldende handelingsonbekwaamheid van getrouwde vrouwen.¹⁴ Maar de weg naar gelijke rechten voor vrouwen was nog lang en kende afwisselend successen en tegenslagen. Enkele jaren tevoren, in 1904 was bijvoorbeeld nog in de wet bepaald dat vrouwelijke ambtenaren ‘eervol’ ontslagen dienden te worden zodra ze in het huwelijk traden.¹⁵ In de negentiende en ook nog in de eerste decennia van de twintigste eeuw werden vrouwen geacht in de eerste plaats te fungeren als

11 *Limburgs Belang*, 20-03-1909.

12 *Nieuwe Koerier/Maas- en Roerbode*, 24-12-1908 en noot 7.

13 GAR, afdeling II, nummer 1: ‘Bureau van Weldadigheid en diens rechtsopvolgers. Archief van het Bureau van Weldadigheid, na 1854 genaamd Algemene Armeninstelling of Burgerlijk Armbestuur, 1824-1935’, inv.nr. 98: ‘Ingekomen en minuten van verzonden stukken, 1904-1910’.

14 M. Braun, *De prijs van de liefde. De eerste feministische golf, het huwelijksrecht en de vaderlandse geschiedenis* (Amsterdam 1992) 215-216. Toch moet het belang van deze verandering in de wet niet overschat worden; een man kon via een advertentie in een krant aan de potentiële werkgever laten weten het niet eens te zijn met het feit dat zijn echtgenote een arbeidscontract wilde aangaan. In dat geval maakte de vrouw weinig tot geen kans op de baan waarnaar ze gesolliciteerd had.

15 Braun, *De prijs van de liefde*, 223.

echtgenote, moeder en huisvrouw. Dat gold zeker voor vrouwen uit de gegoede burgerij, ‘bourgeoises’,¹⁶ hoewel het begrip ‘huisvrouw’ in hun situatie een geheel eigen invulling kreeg, want in de praktijk stuurde de bourgeoisie vooral haar huishoudelijke personeel aan.¹⁷ Van dames uit de ‘betere kringen’ werd verwacht dat ze werkzaamheden buitenshuis, in een omgeving die als gevaarlijk en immoreel werd beschouwd zouden mijden en thuis bleven.¹⁸ Het idee dat ze, eenmaal getrouwd, zelfstandig geld zouden verdienen paste bovendien niet in de opvattingen van de statusgevoelige burger(man).¹⁹ Josine Blok heeft daarover gezegd: ‘De rolverdeling van mannelijk kostwinnerschap en vrouwelijke huishoudelijke zorg werd (in de loop van de negentiende eeuw, MH) de graadmeter van maatschappelijke welstand en orde’.²⁰ De economische afhankelijkheid van vrouwen werd ‘een van de diepst beleden beginselen van de burgerlijke cultuur’.²¹ Meisjes en getrouwde vrouwen uit de gegoede stand leefden feitelijk gedwongen een leven dat in maatschappelijk opzicht ‘leeg’ was.²² Zij waren ‘tot ledigheid veroordeeld’.²³ Jongere dochters uit gegoede families bleven vaak ongehuwd omdat ze voor hun bejaarde ouders zorgden en aldus ‘ten laste van de eigen familie’ waren.²⁴ Hun bestaan wordt eveneens als ‘marginaal’ betiteld.²⁵

Een van de weinige manieren waarop een dame buitenshuis actief kon zijn – anders dan aan de arm van haar echtgenoot – was door deelname aan liefdadigheidswerk. Dat werd zelfs verwacht van ‘vrouwen van stand’.²⁶ Vanuit deze deelname aan ‘liefdewerk’ ontstonden ook de eerste concrete eisen van vrouwen tot gelijkberechtiging.²⁷ We weten niet in hoeverre het lidmaatschap van de Sint Elisabethvereniging voor de hieronder beschreven Roermondse dames hun eigen bijdrage aan de emancipatie van de vrouw was. Uitspraken uit hun monden daarover zijn niet bekend. Maar dat ze deel uitmaakten van de stedelijke elite en

16 J. Blok, ‘Hemelse rozen door ‘t wereldse leven. Sekse en de Nederlandse burgerij in de negentiende eeuw’, in: R. Aerts en H. te Velde, *De stijl van de burger: over Nederlandse burgerlijke cultuur vanaf de middeleeuwen* (Kampen 1998) 136 en 139.

17 I. Montijn, *Leven op stand 1890-1940* (Amsterdam 2008) 49 zegt hierover: ‘Hoe welgestelder het gezin, des te minder werk had een vrouw aan het haar toegewezen terrein, de huishouding’.

18 G. Duby (red.), *Geschiedenis van het persoonlijk leven, deel 4: Van de Franse Revolutie tot de Eerste Wereldoorlog* (Amsterdam 1989) 54-56 en 64.

19 Montijn, *Leven op stand*, 47.

20 Blok, ‘Hemelse rozen’, 134.

21 *Ibidem*, 152.

22 Braun, *De prijs van de liefde*, 111.

23 Blok, ‘Hemelse rozen’, 155.

24 Duby, *Geschiedenis van het persoonlijk leven, deel 4*, 258 en Blok, ‘Hemelse rozen’, 154.

25 *Ibidem*, 248.

26 Montijn, *Leven op stand*, 30-31 en Blok, ‘Hemelse rozen’, 146-150.

27 Braun, *De prijs van de liefde*, 92 en H. Goedkoop en K. Zandvliet, *De ijzeren eeuw. Het begin van het moderne Nederland* (Zutphen 2015) 126.

te boek stonden als ‘zonder beroep’ of ‘rentenierster’ lijdt geen twijfel. Acht van hen waren ongehuwd, vier gehuwd en drie weduwe.²⁸ Daarmee passen ze in het in de literatuur geschetste beeld van de burgerdame die haar leven buitenshuis voornamelijk betekenis gaf door actieve deelname aan liefdadigheid. Blok spreekt in dit verband van de ‘vervrouwelijking van de sociale sector’ en stelt: ‘De lediggang van de bourgeois bewees het maatschappelijk succes van het burgerlijk echtpaar, terwijl de vrouwen tegelijkertijd op één lijn kwamen te staan met de aristocratie en de aristocratische levensstijl van de verveling gingen delen. In katholieke gebieden versterkten zij hun band met de clerus’.²⁹ In het Roermond van die dagen gebeurde dat vrijwel vanzelfsprekend binnen bestaande rooms-katholieke kaders. Daarbij hielp het natuurlijk dat de Kerk net als de wetgever van mening was dat de plaats van de vrouw primair die van echtgenote, moeder en huisvrouw was. Er werd aan het begin van de twintigste eeuw weinig kritiek op deze rolverdeling tussen mannen en vrouwen geuit en zeker niet openlijk in het ‘oer-katholieke’ Roermond.³⁰

De oprichting van de Roermondse Sint Elisabethvereniging

In 1852 nam Marie Catharine Thérèse (‘Netje’) Clocquet (1817-1894) samen met ‘eenige katholieke dames’ het initiatief tot de oprichting van een Sint Elisabethvereniging in Roermond. Doel van de vereniging was het verlenen van steun aan zieke armen binnen de Sint Christoffelparochie.³¹ In de negentiende eeuw werden door katholieken in Nederland en elders Vincentius- en Elisabethverenigingen opgericht om de noden van arme geloofsgenoten te lenigen. Vincentiusverenigingen, vernoemd naar de Franse priester Vincentius a Paulo (1581-1660) werden geleid door mannen, Elisabethverenigingen waren damesgezelschappen.³² Ze ontleenden hun naam aan de heilige Elisabeth van Hongarije, bekend om haar liefdadigheid en voorbeeld voor katholieke vrouwen die zich het lot van armen aantrokken. In 1913 waren er in Nederland 88 Elisabethverenigingen actief, in sommige steden zelfs meer dan een. De eerste Nederlandse Elisabethvereniging werd in 1840 opgericht in Maastricht.³³

28 Excelbestand ‘Leden Elisabethvereniging Roermond 1909’.

29 Blok, ‘Hemelse rozen’, 146 en 153.

30 Nissen en Van der Bruggen, *Roermond*, 450-452.

31 *Nieuwe Koerier*, 17-02-1898, ‘1873-1898. De Sint Elisabeths-Vereeniging te Roermond’, GAR, afdeling IV nummer 46: ‘Archief van de damesvereniging van de H. Elisabeth te Roermond (1852) 1877-1980’, inv. nr. 1: ‘Notulen 1877-1914, tevens jaarverslagen en ledenlijsten’ en *Civitas Ruraemundensis. Gedenkboek ter gelegenheid van het zevenhonderdjarig bestaan van Roermond als stad* (Roermond 1932) 263.

32 Nissen en Van der Bruggen, *Roermond*, 462.

33 T. van Schaik, ‘150 jaar Elisabeth Vereniging in Utrecht, 1861-2011. Heil en troost aan lijdende

Over de eerste 25 jaar van de Roermondse Sint Elisabethvereniging is weinig bekend. In 1873 – het jaar dat door de vereniging zelf werd beschouwd als het formele oprichtingsjaar – kreeg de vereniging op aandringen van plebaanderen Stephanus Moonen (1796-1877) een formeler karakter. Moonen had de Sint Elisabethvereniging vanaf 1852 nadrukkelijk gesteund in haar werkzaamheden. Hij stapte kort na de inwerkingtreding van de Armenwet in 1854 uit het bestuur van het Bureau van Weldadigheid omdat dit door zowel de minister van Binnenlandse Zaken als Gedeputeerde Staten van Limburg werd gezien als een overheidsinstelling, terwijl Moonen en zijn medebestuurders van het Bureau – aanvankelijk gesteund door het gemeentebestuur – het Bureau in de eerste plaats zagen als een voortzetting van de oudere katholieke ‘Tafel van de Heilige Geest’. Het is aan te nemen dat Moonen, nadat hij had begrepen dat de Tafel van de Heilige Geest niet zou kunnen voortbestaan als katholieke instelling voor armenzorg in de gedaante van het Bureau van Weldadigheid, zich daarvan bewust distantieerde en concentreerde op het uitbouwen van de katholieke armenzorg in Roermond via de Sint Elisabethvereniging en de Sint Vincentiusvereniging. Het gemeentebestuur van Roermond toonde zich in de jaren 1850 niet erg bereid om het Bureau van Weldadigheid te steunen, noch bestuurlijk noch financieel. Het beperkte zich tot ‘afstandelijk toezien en controle van de jaarrekeningen’.³⁴ Op instigatie van Moonen werd in 1873 een voorlopig reglement gemaakt, kreeg de damesvereniging een ‘geestelijke directeur’ in de persoon van kapelaan H.L.A. Sevriens en ging ze vanaf dat jaar tweewekelijks vergaderen. Geleidelijk kreeg men meer steun in de vorm van giften uit de Roermondse samenleving. Vanaf 1875 werd niet alleen meer steun verleend aan zieke armen, maar ook aan ‘behoefteige kraamvrouwen’.³⁵ Twee jaar later werden de reglementen van de Sint Elisabethvereniging goedgekeurd door bisschop J.A. Paredis, waarmee ze door de Kerk werd erkend als ‘bijzondere katholieke liefdadigheidsinstelling’.³⁶ Hoewel de vereniging dus sinds 1852 bestond, kreeg ze (pas) in 1873 een formeler karakter en in 1877 bisschoppelijke goedkeuring.

natuurgenoten’, *Oud Utrecht. Tijdschrift voor geschiedenis van stad en provincie Utrecht* 84 nr. 6 (2011) 191 en 194.

34 Lucas, ‘Het Bureau van Weldadigheid’, 121-122.

35 *Nieuwe Koerier*, 17-02-1898, ‘1873-1898. De Sint Elisabeths-Vereeniging te Roermond’. In dit artikel ter gelegenheid van het zilveren jubileum wordt de ondersteuning van ‘behoefteige kraamvrouwen’ vanaf 1875 verklaard uit de toegenomen middelen van de vereniging. In de bronnen is geen andere verklaring te vinden voor de uitbreiding van het werkkerrein van de vereniging. Toch lijkt het waarschijnlijk dat de Roermondse bourgeois zich, naast hun steun aan armen in het algemeen, in het bijzonder verbonden voelden met hun seksegenoten uit de zwakkere sociale milieus, zeker als die in problemen verkeerden.

36 *Ibidem* en GAR, afdeling IV nummer 46: ‘Archief van de damesvereniging van de H. Elisabeth te Roermond (1852) 1877-1980’, ‘Reglement der dames-vereeniging van de H. Elisabeth te Roermond’ (1877/1884). In gevolge het ‘Algemeen reglement voor de besturen der parochiale en andere katholieke instellingen van weldadigheid in het bisdom van Roermond’ uit 1855 stonden (ook) niet-parochiale katholieke liefdadigheidsinstellingen zoals de Sint Elisabethvereniging onder strikt kerkelijk toezicht. Met dank aan bisdom-archivaris Mart Bohnen bij het traceren en beoordelen van het reglement uit 1855.

De gekalligrafeerde voorpagina van het reglement van de Roermondse 'Damesvereniging van de H. Elisabeth' uit 1877. Collectie Gemeentearchief Roermond.

Reglement

Het reglement uit 1877 biedt een aardige kijk op doel, functioneren en karakter van de Sint Elisabethvereniging. De zieke armen en hulpbehoevende kraamvrouwen waarvoor de vereniging zich inzette, dienden rooms-katholiek te zijn en te wonen binnen de gemeente Roermond. Zieke armen kregen alleen steun als zij niet verpleegd konden worden in een van de Roermondse 'liefde-instellingen' – het Rooms-Katholiek Godshuis / Louisahuis – of als ze gegronde redenen hadden om in hun gezin verpleegd te worden. De vereniging bestond idealiter uit 12 leden. Nieuwe leden werden volgens artikel III slechts toegelaten 'bij volstrekte meerderheid van stemmen der in de vergadering aanwezige leden'. Het bestuur van de vereniging zou bestaan uit een presidente, een vice-presidente, een secretaresse en een 'penning-magazijnmeesteresse' die allen voor het leven benoemd werden. In artikel IX werd bepaald dat aan de vereniging een 'geestelijke directeur'

zou worden toegevoegd; een rooms-katholiek priester die benoemd werd door de plebaandeken. De directeur had het recht bij alle vergaderingen aanwezig te zijn, moest geraadpleegd worden ‘over de belangen der vereniging’ en zonder hem konden geen veranderingen in het reglement worden aangebracht. In deze charitatieve vereniging van dames lag het laatste woord nadrukkelijk bij een man, benoemd door een andere man, de plebaandeken die in feite direct ressorteerde onder de bisschop van Roermond, uiteraard ook een man. Zelfs als de Roermondse bourgeoisie maatschappelijk actief werd binnen de voor haar beperkte ruimte van liefdadigheid, ontkwam ze niet aan mannelijke bevoogding.

Aan het eind van elke tweewekelijkse vergadering hielden de dames een onderlinge collecte. Samen met de opbrengst van een jaarlijkse collecte onder alle rooms-katholieke Roermondse en ‘andere vrijwillige liefdegiften en schenkingen’ vormde deze de middelen waaruit de vereniging steun – ‘onderstand’ - kon verlenen.³⁷ Dat gebeurde volgens artikel XIII in natura, niet in geld. De leden van de vereniging dienden de armen die steun nodig hadden minimaal eenmaal per week te bezoeken. Ze gingen in tweetallen op pad en reikten de armen bonnen uit waarmee ze de nodige hulpgoederen konden verkrijgen.³⁸

Uit een ‘aanvullings-reglement’ dat in 1884 werd goedgekeurd, wordt vooral het religieuze en stichtelijke karakter van de Elisabethvereniging duidelijk. De vergaderingen van de vereniging werden geopend door de directeur of – als die afwezig was – de presidente met een gebed, gevolgd door ‘eene godsdienstige voorlezing’ die door de directeur gekozen was. Maar het karakter van de vereniging wordt met name duidelijk uit artikel IX van het aanvullings-reglement:

Bij het bezoek der armen, zullen de leden zich niet bij het enkel afgeven der bons bepalen. Overeenkomstig het doel der Vereeniging zullen zij ook den zieken armen de geestelijke aalmoes van troost en opbeuring en zoo noodig van vermaning mededeelen. Te dien einde, alsmede om zich zelve te heiligen, zullen zij hare liefdewerken in den geest des geloofs verrichten, Jezus-Christus in de persoon des armen beschouwende.

37 In de periode 1 november 1908 tot 1 november 1909 ontving de Sint Elisabethvereniging aan giften een bedrag van fl. 1.595,- en een legaat van fl. 1.000,- nagelaten door mejuffrouw M. Andriessens, werkend lid van de vereniging. Zie: GAR, afdeling IV nummer 46: ‘Archief van de damesvereniging van de H. Elisabeth te Roermond (1852) 1877-1980’, inv.nr. 1: ‘Notulen 1877-1914, tevens jaarverslagen en ledenlijsten’.

38 Hoewel verwijzingen ernaar in Roermondse bronnen ontbreken, is het niet onwaarschijnlijk dat het bezoek van de dames aan de armen in tweetallen voor een belangrijk deel gemotiveerd werd op basis van de opvatting dat zij als burgerdames in een voor hen ‘gevaarlijke’ omgeving kwamen (zie noot 18). Bezoek aan die omgeving in duo’s was niet alleen veiliger, maar bood uiteraard ook het voordeel van wederzijdse sociale controle tijdens het liefdadigheidswerk.

Het bezoek aan hulpbehoevende armen diende dus niet slechts om hen te voorzien van eerste levensbehoeften en troost, maar ook om erop toe te zien dat zij het rooms-katholieke geloof serieus namen. Voor de dames die de armen thuis bezochten, was het werk voor de Sint Elisabethvereniging een manier om als christen goed te doen en daarmee 'zichzelf te heiligen'.³⁹ Op de meervoudige motieven voor kerkelijke armenzorg is eerder nadrukkelijk gewezen; voor armen bracht ze de noodzakelijke materiële hulp, voor de Kerk was ze zowel christelijke plicht als controlemiddel. Voor de vrijwillige helpers – in dit geval de dames van de Sint Elisabethvereniging – was het een manier om zichzelf te heiligen door het voorbeeld van Christus te volgen en, nota bene, een niet te verwaarlozen bevestiging van de eigen maatschappelijke status.⁴⁰ Deelname aan en, nog meer, besturen van een liefdadigheidsinstelling was reeds ten tijde van de Republiek een prestigieuze taak. Ook aan het begin van de twintigste eeuw kwamen bestuurders van dit soort instellingen nog altijd voornamelijk uit de sociale elite.⁴¹ Het reglement van de Sint Elisabethvereniging maakte een lidmaatschap van niet gewilde stadgenotes onmogelijk. Voor elk van de betrokkenen wat wils dus, onder het wakende oog van de Roermondse Kerk.

Werkzaamheden

Het archief van de Sint Elisabethvereniging laat het niet toe veel te zeggen over haar werkzaamheden in 1909, het jaar waarin de foto genomen werd. Ander onderzoek stelt dat in dat jaar door de vereniging 48 huisgezinnen en 78 individuele personen tijdelijk werden verzorgd en 12 huisgezinnen en 11 individuele personen onafgebroken. De vereniging nam in dat jaar ongeveer 10 procent van de tijdelijk bedeelde Roermondse huisgezinnen voor haar rekening, 54 procent van de tijdelijk bedeelde individuele personen, 7 procent van de onafgebroken bedeelde huisgezinnen en 3 procent van de onafgebroken bedeelde individuele personen. Het lijkt er op dat de Sint Elisabethvereniging – in elk geval in het jaar 1909 – vooral een belangrijke rol vervulde bij de bedeling van Roermondse armen die geen deel uitmaakten van een huisgezin en slechts tijdelijk hulp nodig hadden. Het overgrote deel van de bedeling – zowel de tijdelijke als onafgebroken – werd verricht door de 'Algemeene armeninstelling' ofwel het Burgerlijk Armbestuur.⁴²

39 GAR, afdeling IV nummer 46: 'Archief van de damesvereniging van de H. Elisabeth te Roermond (1852) 1877-1980', 'Reglement der dames-vereiniging van de H. Elisabeth te Roermond' (1877/1884).

40 Van Leeuwen en Van Leeuwen, 'Church, state and citizen', 125 en 131.

41 *Ibidem*, 131 en 145.

42 Met dank aan Pieter Einig die zijn onderzoeksresultaten vastlegde in het Excelbestand 'Armenwezen

Het Begijnhof in Roermond, omstreeks 1910. Collectie Gemeentearchief Roermond.

Het dichtstbijzijnde jaar waarover we iets beter geïnformeerd zijn is 1912. In de bedelingsadministratie van de vereniging voor dat jaar treffen we 27 namen aan. 14 Van deze bedeelden waren weduwe of weduwnaar, hun gemiddelde leeftijd was 68 jaar. Voor 21 van de 27 bedeelden gold dan ook 'ouderdom' als reden voor hun bedeling. Slechts drie bedeelden waren jonger dan 42 jaar. Zij waren als weduwnaar of weduwe hoofd van een gezin met meerdere kinderen. Vier bedeelden ontvingen steun vanwege 'voortdurende ziekte of voortdurende ziels- of lichaamsgebreken', twee vanwege dezelfde reden maar dan met het predicaat 'tijdelijke (ziekte)'. De bedeelden, ongeveer net zoveel vrouwen als mannen, ontvingen steun in de vorm van brandstoffen – hout of kolen –, levensmiddelen en andere natura zoals dekens, kleren of huisraad. 19 Van de bedeelden woonden aan het Begijnhof, een verloederde, van oorsprong middeleeuwse wijk. Het waren ouderen – naar tegenwoordige begrippen bejaarden – met een gemiddelde leeftijd van 72 jaar. Twee bedeelden woonden aan de aangrenzende Begijnhofstraat, de zes overigen elders in de stad. Deze gegevens bevestigen de toenmalige reputatie van het Begijnhof als Roermonds armste en sociaal zwakste buurt, al moet gezegd worden

over de periode 1800-2000' en dit aan de auteur ter beschikking stelde.

Detail van de plattegrond van Roermond uit 1908. Het Begijnhof ligt iets links van het midden. Collectie Gemeente-archief Roermond.

dat het hier dus ging om hulp aan ouden van dagen die vanwege hun ouderdom niet meer in staat waren om te werken.⁴³

Een vereniging van ‘dames’

Wie waren nou de dames die op de foto met ernstige blik al dan niet in de camera-lens kijken? Zoals hierboven vermeld beschikken we dankzij de publicatie van Hans van Hövell over hun namen. Alleen daardoor kunnen we de dames, ruim 100 jaar na het nemen van de foto, beter leren kennen.⁴⁴

(1) **Josephine Antoinette Marie Hubertine Burghoff** (1868-1943) was een ongehuwde dochter van Victor Burghoff (1830-1904) wiens papierfabriek in 1882 geruchtmakend failliet ging.⁴⁵ De familie Burghoff was een ondernemersfamilie

43 GAR, afdeling IV nummer 46: 'Archief van de damesvereniging van de H. Elisabeth te Roermond (1852) 1877-1980', inv.nr. 14: 'Naamregister van bedeeden, 1912-1917'.

44 De nummers boven de dames op de foto corresponderen met de nummers in de tekst.

45 A. Berkvens, H. van der Bruggen en R. Magnée, *Rechtspraak in Roermond 1580-2012. Van Soevereine Raad naar Rechtbank Limburg* (Hilversum 2013) 219-221. Maria Burghoff was een van de 11 kinderen uit een

van Duitse komaf en wordt tussen 1860 en 1917 – ondanks het feit dat de familie in de nasleep van het faillissement een groot deel van haar bezittingen kwijtraakte⁴⁶ – meermaals vermeld onder de hoogstaangeslagenen, Maria's broer Emile in 1910 en 1917 als laatste.⁴⁷ In 1909 woonde Maria aan de Willem II Singel 19. Haar moeder Maria Josepha Hubertina Leurs was een dochter van arts Willem Ignatius Leurs. Maria Burghoff was een nichtje van medelid Maria Leurs (2).

(2) Maria Carolina Leontina Hubertina Leurs (1841-1930) was ongehuwd en woonde aan de Swalmerstraat. Ze was een dochter van de Roermondse arts Willem Ignatius Leurs (1794-1876). Haar oudste broer Karel (1828-1900) was evenals zijn vader arts, maar ook gemeenteraads- en kerkbestuurslid. Maria stond te boek als rentenierster, hetgeen niet verbaast; vader Willem behoorde in 1870 tot de hoogstaangeslagenen, broer Karel in 1890 eveneens.⁴⁸ Maria kwam in de Sint Elisabethvereniging niet alleen haar nicht en 'buurvrouw' Bertha Beerenbroek (15) tegen, maar ook haar nichtje Maria Burghoff (1). Voor haar jarenlange kerkelijke inzet ontving ze het gouden erekruis 'Pro Ecclesia et Pontifice'.⁴⁹

(3) Millania Caroline Maria Clocquet-Roërsch (1849-1916) werd geboren in Afferden. Haar vader mr. Frans Roërsch (1800-1854) werd geboren in Roermond en was tussen waarschijnlijk 1828 en het jaar van zijn overlijden notaris in Afferden. Millania trouwde in 1875 te Roermond met Joannes Baptista Matthyas Clocquet (1820-1891), rentenier, gemeenteraads- en kerkbestuurslid. Diens vader Joannes Baptista Theodorus Clocquet was apotheker, lid van de Kamer van Koophandel en kerkbestuurslid in Roermond. In 1851 liet hij, op dat moment 'gewezen apotheker en rentenier', door Pierre Cuypers het neogotische huis Swalmerstraat 49 bouwen. Millania was een schoonzus van de eerder vermelde Netje Clocquet, medeoprichtster van de Sint Elisabethvereniging en weldoenster van de Roermondse Sint Christoffelparochie.⁵⁰ De familie Clocquet moet zeer vermogend zijn geweest: Millania's schoonvader, haar echtgenoot en een van haar zonen konden rentenieren.⁵¹ Waar weduwe Millania in 1909 woonde, kon niet achterhaald worden. Toen haar man nog leefde, woonde het echtpaar aan Buitenop. Het is zeer waarschijnlijk dat Millania via haar schoonzus Netje actief werd in de Sint Elisabethvereniging.

gezin van 16 die het eerste jaar na hun geboorte overleefden.

46 *Ibidem*, 220.

47 Nissen en Van der Bruggen, *Roermond*, 335 en V. van der Burg en C. ten Houte de Lange, *De hoogstaangeslagenen in 's Rijks directe belastingen 1848-1917. De verkiesbaren voor de Eerste kamer der Staten-Generaal* (Zeist en Rotterdam 2004) 91.

48 Van der Burg en Ten Houte de Lange, *De hoogstaangeslagenen*, 213.

49 E. Delhougne, *Roermondse geslachten deel I* (Maastricht 1956) 125.

50 J. Vaessen, 'Van farmacien tot apotheker. Roermondse apothekers door de eeuwen heen', *Spiegel van Roermond* 25 (2017) 215-218.

51 Delhougne, *Roermondse geslachten deel I*, 50-51.

(4) **Maria Isabella Wilhelmina Hubertina Lemmens-Mertz** (1859-1931) werd geboren in Venlo als dochter van ontvanger en rijksbetaalmeester mr. Victor Mertz en Anna Burghoff, dochter van de Roermondse papierfabrikant Jean Burghoff die meerdere voorzittersfuncties in de stad bekleedde. Maria trouwde in 1890 met Gerard Lemmens, rechter in Roermond.⁵² Het echtpaar Lemmens-Mertz woonde aan de Swalmerstraat 51. Maria Lemmens-Mertz was een nicht van medelid Maria Burghoff (1).

(5) **Anna Maria Mathilda Thissen** (1849-1929) was de jongste dochter van mr. Albert Jacob Jozef Hubert Thissen (1813-1873), advocaat en rechter, wethouder, lid van Provinciale Staten van Limburg en schoolopziener in Roermond en omstreken. Thissen was liberaal politicus en in de jaren 1830 mordicus tegen een eventuele aansluiting van Limburg bij België.⁵³ De ongehuwde Mathilde woonde aan de Steegstraat 16, in het huis waarin ze na het overlijden van haar moeder in 1898 als laatste met enkele bedienden was overgebleven. Hoewel het bevolkingsregister aangeeft dat ze in 1908 naar Den Haag vertrok, is ze in het jaar daarna toch op de gevoelige plaat vastgelegd als lid van de Sint Elisabethvereniging.

(6) **Maria Wilhelmina Isabella Adèle Wijers-Smeets** (1866-1949) gaf vanwege haar vertrek uit Roermond in 1909 aanleiding tot het maken van de foto. Haar man Alphons Wijers, koopman in manufacturen was in september 1895 overleden aan tyfus. Zij bleef achter met vijf kinderen. Het gezin Wijers-Smeets was streng katholiek en Maria moet een bijzonder dominante vrouw geweest zijn. Enkelen van haar kinderen bezochten het internaat Rolduc in Kerkrade en toen de twee oudste zonen in 1909 aan een universitaire studie konden beginnen, besloot Maria met haar kinderen naar Leiden te verhuizen.⁵⁴ Dat betekende het afscheid van haar vaderstad. Ze was er in 1866 geboren als dochter van meelfabrikant Reinier Smeets (1821-1903). Die was in Roermond gemeenteraadslid en wethouder geweest, lid van de Kamer van Koophandel en kerkbestuurslid. Ten tijde van haar vertrek uit Roermond woonde Maria met haar gezin aan het Stationsplein 3, naast de fabriek van wijlen haar vader die inmiddels door haar broers Theo en Henri gerund werd. Haar moeder Maria Ida van de Winkel (1829-1927) woonde naar we aannemen op dat moment in hetzelfde pand. Maria wordt vermeld als hoofd van het gezin Wijers-Smeets en zijnde 'zonder beroep'. Dat ze als weduwe haar kinderen kon laten studeren was zonder twijfel te danken aan het vermogen van de familie Smeets; zowel haar vader (1890) als haar broer Theo (1917) behoorden

52 G.A.R. Lemmens werd in april 1911 de eerste vicepresident van de Roermondse rechtbank. In november van dat jaar zou hij echter komen te overlijden. Zie: Berkvens, Van der Bruggen en Magnée, *Rechtspraak in Roermond*, 86-87.

53 *Ibidem*, 108 en 279.

54 <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/b/bwn5/wijers>.

tot de hoogstaangeslagenen.⁵⁵ Maria liet in Roermond niet alleen haar oude moeder achter, maar ook haar enige nog levende zus en medelid van de Sint Elisabethvereniging Anna Janssen van Son-Smeets (7).

(7) **Anna Henriette Jacqueline Janssen van Son-Smeets** (1870-1950) werd geboren als tweelingzus van Adèle Marie Hubertine Smeets, die slechts een half jaar na haar geboorte overleed. Ze was een jongere zus van de vertrekkende dame, Maria Wijers-Smeets (6) en woonde naast haar aan het Stationsplein 6. In 1894 trouwde ze met Antonius Hubertus Nicolaas Janssen van Son (1856-1922), fabrikant van kunstmest en chemicaliën van beroep. Ook voor Anna moet het vertrek van haar zus naar Den Haag niet gemakkelijk geweest zijn. Hun beider oudste zus was in 1905 in Luik overleden, broer Lambert was als priester werkzaam in Woerden en de andere twee broers Theo en Henri waren in navolging van hun vader actief en druk in het Roermondse sociale leven. De zussen Smeets zullen elkaar zowel thuis als in de Sint Elisabethvereniging vaak gesproken hebben.

(8) Presidente van de vereniging was in 1909 **Anna Catharina Michiels van Kessenich-Feyens** (1844-1912). Zij was de echtgenote van baron Louis F.H. Michiels van Kessenich (1840-1921), advocaat, hoofdinspecteur van het lager onderwijs, grootgrondbezitter, grootaandeelhouder en rentenier.⁵⁶ Hij behoorde in 1880 en 1917 tot de hoogstaangeslagenen.⁵⁷ Gedurende zijn actieve leven was Louis Michiels van Kessenich de onbetwiste en invloedrijke leider van de Roermondse liberalen. Het echtpaar Michiels van Kessenich-Feyens had een stadswoning aan de Steenweg 561, maar verbleef ook vaak in het buiten het centrum aan de weg naar Maastricht gelegen kasteel Hattem. De barones was lid van de vereniging sinds 1877 en volgde in 1885 jonkvrouw R.C.J. van der Renne van Daelenbroek-Michiels van Verduynen (1805-1885) op die sinds 1877 presidente was geweest.⁵⁸ Dat de baronesse lid werd van de Sint Elisabethvereniging is vermeldenswaard tegen de achtergrond van het feit dat haar man in 1876 medeoprichter was geweest van 'Weldadigheid', een Roermondse vereniging voor maatschappelijke ondersteuning die was bedoeld als liberaal tegenwicht voor de katholieke Sint Vincentiusvereniging. In die hoedanigheid schroomde Louis Michiels van Kessenich niet zijn politieke en ideologische (klerikaal-katholieke) tegenstanders ervan te beschuldigen dat zij hun ondersteuning gebruikten 'om zieltjes te winnen'. De oprichting van 'Weldadigheid' en de onderlinge verwijten van de bij de verschillende

55 Van der Burg en Ten Houte de Lange, *De hoogstaangeslagenen*, 318.

56 Nissen en Van der Bruggen, *Roermond*, 403.

57 Van der Burg en Ten Houte de Lange, *De hoogstaangeslagenen*, 238.

58 GAR, afdeling IV nummer 46: 'Archief van de damesvereniging van de H. Elisabeth te Roermond (1852) 1877-1980', inv.nr. I: 'Notulen 1877-1914, tevens jaarverslagen en ledenlijsten'.

verenigingen voor maatschappelijke ondersteuning betrokkenen veroorzaakten in de stad een flinke rel die zelfs de landelijke kranten haalde.⁵⁹ Hoewel Louis Michiels van Kessenich bekend stond als een gematigd liberaal en deel uitmaakte van zowel wereldlijke als kerkelijke comités, verzette hij zich met name in de tweede helft van de jaren 1870 actief tegen het fel antiliberale beleid van bisschop Paredis.⁶⁰ Dat de barones er in dezelfde tijd voor koos om lid te worden van de duidelijk klerikaal-katholieke Sint Elisabethvereniging paste zeer waarschijnlijk prima bij het doorgaans gematigd liberale optreden van de baron. Op deze manier kon de familie Michiels van Kessenich-Feyens zich immers tegelijkertijd verzetten tegen en horen bij klerikaal Roermond. Dat Anna inderdaad ook bij klerikaal Roermond hoorde, lijkt geen twijfel; vanwege haar 25-jarig jubileum als presidente van de Sint Elisabethvereniging werd ze in 1910 onderscheiden met het gouden erekruis ‘Pro Ecclesia et Pontifice’.⁶¹ In de laatste jaren vóór haar overlijden in augustus 1912 was ze ziekelijk.

(9) Geheel in het wit gekleed valt **Josepha Frederica Maria Hubertina Hortense Berger** (1869-1942) op, staand achter presidente Michiels van Kessenich-Feyens. Hortense Berger werd in 1909 lid en was op dat moment de op een na jongste dame in de Sint Elisabethvereniging. Net als een aantal van haar medeleden was ze ongehuwd. Haar oudere zus Maria Linssen-Berger (14) was al langer lid van de vereniging, sinds wanneer is niet bekend. Hortense woonde samen met haar ouders, de onder ‘nummer 14’ besproken Jean Berger en Hortense van Meijel aan de Swalmerstraat.

(10) **Henriette Marie Josephine Hortense Nicolas-Schieffer** (1862-1937) werd geboren als dochter van mr. Frans Schieffer (1821-1912), advocaat en deken van de orde van advocaten in het arrondissement Roermond.⁶² In 1891 trouwde ze met glasschilder Carolus Antonius Hubertus Nicolas (1859-1933). Diens vader Frans had vanaf 1855 op succesvolle wijze in Roermond een glasetelier opgebouwd dat vele Nederlandse en buitenlandse kerken van gebrandschilderde ramen voorzag.⁶³ Ten tijde van de foto woonde het echtpaar Nicolas-Schieffer aan de Lindanusstraat 12. Hun vierde kind Josephus Antonius Hubertus Franciscus (‘Joep’) Nicolas (1897-1972) zou internationaal naam maken als glazenier en kunstschilder.

59 Berkvens, Van der Bruggen en Magnée, *Rechtspraak in Roermond*, 162.

60 H. Verhage, *Katholieken, kerk en wereld. Roermond en Helmond in de lange negentiende eeuw* (Hilversum 2003) 102 en Nissen en Van der Bruggen, *Roermond*, 443-446.

61 GAR, afdeling IV nummer 46: ‘Archief van de damesvereniging van de H. Elisabeth te Roermond (1852) 1877-1980’, inv.nr. 1: ‘Notulen 1877-1914, tevens jaarverslagen en ledenlijsten’.

62 Berkvens, Van der Bruggen en Magnée, *Rechtspraak in Roermond*, 275.

63 Nissen en Van der Bruggen, *Roermond*, 419.

Kasteel Aerwinkel Posterholt (L.)

Prentbriefkaart met een afbeelding van kasteel Aerwinkel in Posterholt, omstreeks 1900. RHCL, familiearchief Geradts te Roermond, inv.nr. 1101.

(11) **Anna Maria Francisca Linssen** (1857-1928) werd geboren als dochter van de Roermondse notaris Laurens Linssen. Haar broer Jozef, eveneens notaris, was getrouwd met medelid Maria Linssen-Berger (14). Samen met haar jongere en net als zijzelf ongehuwde zus Elisabeth Sibilla Josephina (Elisa, 1859-1945) woonde Anne aan de Paredisstraat 15, het huis waarin ook hun jongere broer Joannes Wilhelmus Jozef ('Wiel') Linssen (1861-1929), kanunnik van het Kathedrale Kapittel en secretaris van het bisdom Roermond woonde. Tot haar overlijden in 1905 had daar ook hun moeder Elisabeth Linssen-Bloemen gewoond.

(12) **Emma Sophia Henrica Amelia Geradts** (1842-1916) stond te boek als rentenierster en was een ongehuwde dochter van mr. Pierre Geradts (1802-1888), vrederechter in Roermond en later voorzitter van de Rechtbank in Hasselt. Amelie woonde lange tijd met haar vader in het in 1856 in Posterholt voor de familie gebouwde Huis Aerwinkel. Enkele jaren na diens dood in 1890 kwam de vrijgezelle in Roermond wonen, aan de Swalmerstraat 54. We mogen aannemen dat ze daar nauw contact onderhield met en wellicht 'zorgde voor' haar broer mr. Louis Geradts die van 1891 tot zijn vroegtijdige dood in 1893 burgemeester van de stad was. De Roermondse familie Geradts leverde generaties lang bestuurders en rechters en was

zeer vermogend.⁶⁴ Amelie was een nicht van medelid Bertha Beerenbroek (15).⁶⁵

(13) **Joanna Margaretha Henriette van Blarkom** (1854-1937) werd geboren in Eindhoven. Haar vader J.P. van Blarkom (1811-1895) was daar officier van justitie, later president van de rechtbank in Den Bosch. Samen met haar jongere broer Jan en diens dochter woonde ze tussen 1905 en 1913 in Roermond, aan de Steegstraat 30. Jan van Blarkom was hypotheekbewaarder. Waarschijnlijk vervulde Henriette voor haar broer en nichtje de rol van huisvrouw en moeder. Bedienden konden in het bevolkingsregister bij de Van Blarkoms niet aangetroffen worden. Tussen de 'gevestigde' Roermondse dames was Henriette van Blarkom wellicht de 'vreemde eend', eentje die slechts relatief korte tijd in het Midden-Limburgse provinciestadje zou blijven. Desondanks vonden haar medeleden het erg jammer dat ze in mei 1913 naar Nijmegen vertrok: 'Door allen werd haar vertrek diep betreurd, met hart en ziel was zij ons liefdewerk toegedaan, geen moeite was haar ooit te veel en gedurende de zeven jaren van haar lidmaatschap wist zij alle harten te winnen'.⁶⁶ Henriette vervulde in de Sint Elisabethvereniging de rol van secretaresse. Broer Jan was in 1909 president van de Roermondse Sint Vincentiusvereniging en werd bij zijn afscheid van de vereniging op 9 mei 1913 toegesproken als 'hooggeschatte president'.⁶⁷ De Van Blarkoms moeten in de Roermondse armenzorg goed werk verricht hebben.

(14) **Maria Theresia Hendrika Hubertina Linssen-Berger** (1864-1947) werd geboren in Roermond en was getrouwd met notaris Jozef Linssen (1846-1926). Ze woonden vanaf 1896 aan de Swalmerstraat 3, in het huis dat onder Roermondenaars bekend stond als 'musée Guillon'.⁶⁸ Het echtpaar kreeg drie kinderen waarvan de jongste, Jos (1894-1986) naam zou maken als auteur van een groot aantal publicaties over met name de middeleeuwse geschiedenis van Roermond. Maria's echtgenoot Jozef was een zoon van notaris Laurens Linssen en kerkbestuurslid. In 1900 en 1917 behoorde hij tot de hoogst aangeslagenen.⁶⁹ Maar ook de familie

64 Berkvens, Van der Bruggen en Magnée, *Rechtspraak in Roermond, 191-197*; Van der Burg en Ten Houte de Lange, *De hoogstaangeslagenen*, 135; M. Veelen, 'De grafkapel van de familie Geradts', *Jaarboek Heemkundevereniging Roerstreek* 36 (2004) 23-33.

65 Genwiki.nl / Van Mulbracht, geraadpleegd op 19-10-2017.

66 GAR, afdeling IV nummer 46: 'Archief van de damesvereniging van de H. Elisabeth te Roermond (1852) 1877-1980', inv.nr. 1: 'Notulen 1877-1914, tevens jaarverslagen en ledenlijsten'.

67 GAR, afd. IV nummer 43: 'Archief van de conferentie van de H. Christophorus der Sint Vincentiusvereniging 1859-1962', inv.nr. 16: 'Notulen van de vergaderingen der conferentie 1911 april 29 - 1916 december 22', notulen vergadering van 9 mei 1913.

68 Het pand werd eerder gebouwd en bewoond door Charles Guillon (1811-1873), notaris, gemeenteraadslid, lid van Provinciale Staten van Limburg en amateurarcheoloog die er een grote collectie historische en archeologische voorwerpen en boeken bijeenbracht. Voor informatie en foto's met betrekking tot de familie Linssen dankt de auteur in het bijzonder de heer L.P.M. (Laurent) Linssen (* Roermond 1941).

69 Van der Burg en Ten Hout de Lange, *De hoogstaangeslagenen*, 219.

Het echtpaar Linssen-Berger en hun kinderen, gefotografeerd in 1893. Collectie L. Linsen, Helden.

Bidprentje van Maria Linssen-Berger. Collectie L. Linsen, Helden.

Berger verkeerde in goeden doen. Maria's vader wijnhandelaar Jean Berger (1835-1926) behoorde in 1910 en 1917 tot de hoogstaangeslagenen.⁷⁰ Hij was in 1880 medeoprichter en lange tijd bestuurslid van de Roermondse Spaarbank, een rol die slechts was weggelegd voor Roermondse van 'gegoede maatschappelijke positie' en aanzien.⁷¹ Maria's jongere zus Hortense (9) en schoonzus Anne Linssen (11) waren eveneens lid van de Sint Elisabethvereniging. Maria zou op latere leeftijd presidente van de Elisabethvereniging worden.

(15) De ongehuwde **Isabella Bertha Catharina Dieudonné Beerenbroek** (1841-1930) woonde in 1909 aan de Swalmerstraat, samen met haar jongere eveneens vrijgezelle broer Oscar (1846-1916). Bertha was een dochter van Louis Beerenbroek (1805-1884), eerst burgemeester van Weert (1829-1839) en tussen 1856 en 1875 van Roermond. Zowel Louis als zijn zoon Oscar, president van de Roermondse rechtbank tussen 1892 en 1911, behoorden tot de

⁷⁰ Ibidem, 59.

⁷¹ Th. Thelen, *Om de spaarcenten van de kleine man. De Roermondse Spaarbank en de evolutie van het spaarbankbedrijf 1880-1968* (Roermond 1993) 19.

hoogstaangeslagenen.⁷² Op een lijst van ‘la belle jeunesse’ die waarschijnlijk rond 1875 werd gemaakt in een van de Roermondse (heren)sociëteiten werd bij Bertha kortweg vermeld ‘200.000’.⁷³ Desondanks bleef ze vrijgezelle. ’s Zomers vertoefden Bertha en haar broer vaak op familielandgoed kasteel Elisabethsdal in Nunhem, dat via hun moeder J.S.F. van Mulbracht (1813-1875) in de familie Beerenbroek gekomen was. De familie Beerenbroek behoorde zonder enige twijfel tot de meest aanzienlijke families in Roermond. Bertha was zowel een nicht van medelid Maria Leurs (2) als van medelid Amelie Geradts (12), wier moeder J.E.A. van Mulbracht (1812-1863) een zus was van Bertha’s moeder.⁷⁴

Conclusie

Als we kijken naar de samenstelling van de Sint Elisabethvereniging anno 1909, dan vallen enkele zaken op. In de eerste plaats kan gesteld worden dat vrijwel alle leden afkomstig waren uit gevestigde Roermondse families, families die reeds meerdere generaties in Roermond woonden en die – als teken van hun maatschappelijke positie – ruim vertegenwoordigd waren in zowel gemeente- als kerkbestuur. Hoewel niet alle dames in Roermond geboren werden, zouden 11 van hen uiteindelijk in Roermond overlijden. Henriette van Blarkom lijkt de enige ‘voorbijgangster’ te zijn geweest; haar familie had geen duidelijke band met Roermond en zou die na haar vertrek uit de stad in 1913 ook niet meer krijgen. In de tweede plaats valt op dat zes dames aan de Swalmerstraat woonden en drie aan zijstraten daarvan, de Steegstraat en de St. Jansstraat. Maria Burghoff woonde aan de Willem II Singel, de zusters Wijers-Smeets en Janssen van Son-Smeets aan het verlengde daarvan, het Stationsplein. Het is bekend dat de Swalmerstraat de geliefde woonplek was voor de Roermondse elite, na 1870 de Willem II Singel eveneens.⁷⁵ In de derde plaats kan geconstateerd worden dat van twee derde deel van de leden echtgenoten, vaders of broers werkzaam waren bij de rechterlijke macht of als notaris in Roermond. Dat geldt in ieder geval voor de dames Beerenbroek, Geradts, Lemmens-Mertz, Linssen, Linssen-Berger, Michiels van Kessenich-

72 Van der Burg en Ten Hout de Lange, *De hoogstaangeslagenen*, 53.

73 GAR, Documentatie K32: ‘De heeren Candidaten die zich in den huwelijksen staat willen begeven, hebben den vollen keus. La belle jeunesse’. Zie ook: H. van der Bruggen, J. Daniëls en J. Tierolff, ‘Bij een tweehonderdjarig jubileum 1804-2004. De Groote Sociëteit en de Sociëteit Concordia in Roermond, Spiegel van Roermond 13 (2005) 37-38.

74 Genwiki.nl / Van Mulbracht, geraadpleegd op 19-10-2017.

75 J. Philips, *De dertig standen van Roermond* (Maastricht 1991). Ongepubliceerd werkexemplaar in collectie J. Philips (SHCL) en V. Hamers, ‘Een sieraad der grijze veste. De bebouwing ter hoogte van de Rabobankvestiging aan de Willem II-singel te Roermond’, *Spiegel van Roermond* 11 (2003) 41-42.

De chique Swalmerstraat in Roermond, gezien van oost naar west, omstreeks 1920. Collectie Gemeentearchief Roermond.

Feyens, Nicolas-Schieffer en Thissen. De vaders van Henriette van Blarkom en Millania Clocquet-Roërsch waren elders actief geweest als respectievelijk officier van justitie en notaris. In de kringen waarin ze verkeerden was het zoals we eerder zagen anno 1909 zeker nog ‘not done’ om als vrouw zelfstandig geld te verdienen. Gezien de verdiensten en de maatschappelijke status verbonden aan een beroep in de rechterlijke macht, verbaast het duidelijke verband met de dames van de Sint Elisabethvereniging niet. Het is bovendien niet onwaarschijnlijk dat ze via hun mannelijke familieleden – die elkaar niet alleen kenden uit de rechtbank maar ook als leden van sociëteiten als ‘Concordia’ en de ‘Groote Sociëteit’ – met elkaar in contact kwamen en bleven.⁷⁶ In de vierde plaats kan worden vastgesteld dat tussen meerdere families die anno 1909 vertegenwoordigd waren in de Roermondse Sint Elisabethvereniging in de negentiende eeuw door huwelijken familierelaties ontstaan waren. Dit gold met name voor de families Leurs, Burghoff, Beerenbroek,

76 Zie: J. Daniëls, H. van der Bruggen en J. Tierolff, *De Roermondse Groote Sociëteit 1804 – 2 december – 2004* (Roermond 2004). Rond 1900 troffen mannelijke leden van families waaruit dames lid waren van de Sint Elisabethvereniging elkaar in de ‘Groote Sociëteit’ of in de zo mogelijk nog elitairder sociëteit ‘Concordia’. Het betreft de families Beerenbroek, Berger, Burghoff, Clocquet, Geradts, Janssen van Son, Leurs, Linssen, Mertz, Michiels van Kessenich, Nicolas, Schieffer, Smeets en Thissen. We kunnen zonder meer stellen dat bijna alle namen die we anno 1909 tegenkomen in de Sint Elisabethvereniging ook op de ledenlijsten van die sociëteiten staan.

Geradts en Mertz.⁷⁷ Dat een aantal leden nicht, zus of schoonzus van een ander lid was, is hierboven reeds beschreven. Ten vijfde is duidelijk geworden dat van de 15 leden van de vereniging er acht ongehuwd waren en drie in 1909 weduwe. Waarschijnlijk is het werk voor de Sint Elisabethvereniging voor deze vrouwen, meer nog dan voor hun gehuwde medeleden een belangrijke, misschien wel zowat de enige geaccepteerde manier geweest om te ontkomen aan een sociaal isolement. Ze moeten zich, met slechts hun bedienden verblijvend in een riante stadswoning en af en toe damesbezoek ontvangend, bij tijd en wijle eenzaam gevoeld hebben. De vereniging bood hen gelegenheid geregeld de stilte van hun woning te verlaten om nuttig en gezellig samen te zijn met andere vrouwen die uit hetzelfde milieu kwamen en in een min of meer vergelijkbare situatie leefden. Met name dit aspect van liefdadigheidswerk door dames uit de gegoede burgerij – i.e. sociale inzet voor anderen om een eigen sociaal isolement te doorbreken – is in onderzoek tot dusverre onderbelicht gebleven. Vrouwen waren in dit opzicht niet vergelijkbaar met mannen, zoals ‘de heren’ van de Sint Vincentiusvereniging. Die kwamen immers ook op nogal wat andere manieren (zelfstandig) buiten de deur. Voor de dames van de Sint Elisabethvereniging echter betekende het liefdadigheidswerk zeer waarschijnlijk – hoewel als ‘bijproduct’ – een van de weinige vormen van ‘gezelligheid in eigen kring’. Een ‘kring’ waarin men meerdere kenmerken met elkaar gemeen had: sekse, stand en familie.

Tenslotte, maar ongetwijfeld niet het minst belangrijk, bevestigde het lidmaatschap van de Sint Elisabethvereniging ten opzichte van elkaar en de buitenwereld de maatschappelijke status van de dames en hun families.

Gesteld mag worden dat de dames die in 1909 de Roermondse Sint Elisabethvereniging vormden afkomstig waren uit een voornamelijk ‘autochtone’ bovenlaag van families⁷⁸ die reeds in de decennia ervoor via huwelijken aan elkaar gelieerd waren geraakt. Voor buitenstaanders was het vrijwel onmogelijk toegang te krijgen tot dit elitaire, ja zelfs ‘familiaire’ damesgezelschap. Een gezelschap dat opereerde onder de vlag van de rooms-katholieke kerk in Roermond en het toezicht van haar mannelijke representanten. Daarmee passen de dames op de foto in het beeld dat de literatuur schetst van ‘bourgeoises’ rond 1900. Zij vonden, zolang het niet anders kon, een belangrijk deel van hun maatschappelijke bestemming in de Sint Elisabethvereniging. Het werk ervoor bevestigde daarenboven niet alleen hun sociale status, maar bood ook een uitweg uit latente eenzaamheid.

77 Delhougne, *Roermondse geslachten deel I* registreert 11 huwelijken tussen leden uit vermelde families in de periode 1816-1888. Zie de pagina's 21, 47, 48, 84, 86, 124, 125 en 133.

78 De dames die in 1909 de Sint Elisabethvereniging vormden zijn zonder uitzondering te plaatsen in sociale stratificatie-categorie ‘HISCO-vereenvoudigd 1’. Zie: Heemels, *Op den akker des doods*, 159-165.